

ОБРАЗИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АРХАЇКИ В ПОЕТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ ВАСИЛЯ СТУСА

Василь Стус – поет глибоко національний. Є. Сверстюк називає його «репрезентантом своєї нації» [8, с. 340]. Л. Кравченко, визначаючи особливості Стусової поезії, на перше місце ставить її органічно національний характер [6, с. 30]. Першими уроками поезії для В. Стуса були мамині пісні [10, с. 330], які відкрили йому особливості національного світогляду українців та витоки їхньої культури. Поет не мислить себе поза своєю нацією й народом, є його невід’ємною частиною:

Бо ти – це ти, це ти і ти,
бо ти і є Вітчизна,
.....
Бо є в тобі цілий народ
його червонокрівці [11, с. 365].

Трагічна доля митця була зумовлена тим, що йому довелося творити в умовах тоталітарного суспільства і колоніальної залежності України. У листі до Президії Верховної Ради СРСР В. Стус висловлює протест проти приниження людської й національної гідності [10, с. 59]. Він не може змиритися з тим, що «у нас забрано історію, культуру, весь дух». «Як може розвиватися національне дерево, коли йому врубано півкрони?» – обурюється поет у таборовому зошиті [10, с. 219]. Він готовий іти до загиби за честь своєї Вітчизни [10, с. 214] і залишається вірним собі до кінця.

Першим кроком до знищення нації є стирання культурно-історичної пам’яті, що призводить до руйнування її генетичного коду й накладає відбиток на ментальність подальших поколінь [3, с. 214]. Сучасні дослідники визначають національну ідентичність у першу чергу як культурну. Усвідомлення спільної культури та історії, любов до своєї землі, національні міфи і символи здатні породжувати потужний емоційний відгук. Отже, зв’язок людини певної нації з відповідною культурою є внутрішнім, чуттєво опосередкованим [7, с. 12]. Нині пропонуються державні програми відновлення ментального ядра українця через реабілітацію власної культури [3, с. 216]. Разом з тим етнічне має змінюватися, щоб не перетворюватися на архаїзм, але водночас залишати незмінною свою сутність [1, с. 177].

Це усвідомлювали українські митці попереднього століття і намагалися протистояти новітнім міфам тоталітарного суспільства, зберігаючи національну культурну пам'ять навіть під загрозою фізичного знищення, бо ж самозбереження нації для них важило більше, ніж особисте фізичне виживання. О. Давидова зазначає, що автентична культура є закодованою у вигляді авантексту у творчості цієї групи митців. Дослідниця, зокрема, розглядає етнокультурний міфопростір у поезії В. Стуса [4].

Світовідчуття поета було близьким до екзистенціалістської філософії, яка намагається досягнути буття як безпосередню цілісність об'єкта й суб'єкта. Зрозуміти це можна лише спираючись на художньо-образні засоби мистецтва. Відповідно до екзистенціалістського світогляду, сфера буття людини – це історичність. Тож образи етногенетичної пам'яті цілком вписуються в екзистенціалістське „переживання” митця, набуваючи модерного звучання. Дослідниця Г. Лукаш вважає поезії В. Стуса діалогами з текстами історії [8, с. 113], носіями культурної пам'яті [8, с. 111].

Виявлення глибинної міфологічної основи мистецьких артефактів засвідчує генетичний зв'язок творчості митця з культурною традицією свого народу. В одному із записів у таборовому зошиті В. Стус вмістив роздуми про 1000-ліття християнства в Україні. Прийняття візантійсько-московського обряду він вважає помилкою, бо ж останній вбив у нас індивідуалістично-західний дух. Далі поет припускає, що «це одна з причин нашої національної трагедії» [10, с. 222]. Тож якщо встановити національне тяжіння В. Стуса, зазначає Л. Кравченко, «то воно радше прослов'янське» [6, с. 29].

У цій статті ми спробуємо визначити місце архаїчних образів у поетичному контексті В. Стуса. Такі дослідження завжди є актуальними для розуміння творчості митця, а також для визначення особливостей національної культури певного періоду.

Концептуальною домінантою творчості В. Стуса є Україна як етичний та естетичний ідеал [6, с. 19]. Навколо цієї домінанти він вибудовує семантичне коло, вагому складову якого являють собою традиційні образи національної давнини.

В поетичній мові В. Стуса зустрічаємо архаїчні лексеми, які органічно вплітаються в сучасний текст. «Зигзиця» переважно асоціюється із «Словом про Ігорів похід», та образ зозулі здавна існував у національній міфології. Зокрема, М. Костомаров зазначає, що вона є «провісницею загадкового майбутнього» [5, с. 83]. Частково така конотація зберігається й у В. Стуса («Чого ти ждеш? Скажи – чого ти ждеш?») [11, с. 106]. Але якщо згадати «Слово про Ігорів похід», то там ця лексема має виразну семантику печалі (плач Ярославни). Схожого відтінку вона набуває і в поезії В. Стуса («Чого

ти ждеш? Скажи – чого ти ждеш?» [11, с. 106], «Ця мить, як тріщина у камені...» [11, с. 121]). Перебуваючи на чужині в «епоху лютості», поет мріє повернутися на Батьківщину,

де плинуть між медових берегів
молочні ріки, де горить калина
і де зигзичить досі голубина,
мов Ярославна з сіверських валів [11, с. 168].

Рідна земля, яка асоціюється з «епохою кохання», визначається не лише територіально, а переважно культурним кодом, знаками якого тут виступають калина як традиційний символ України та Ярославна як один з найзворушливіших образів давньої літератури, який має конотацію суму, печалі. Така емоційна експресія посилюється новотвором «зигзичити».

З архаїчною традицією перегукується епітет «буй-тур», що передає велич і могутність древнього Києва («Нерозпізнанне місто дороге» [11, с. 240]), та «ладо» у зверненні до дружини та сина («На колимі запахло чебрецем» [11, с. 338], «Зачервоніє горобина» [11, 352]). Саме так зверталися у давнину до найрідніших та наймиліших осіб як жіночої, так і чоловічої статі [2, с. 271].

Священно-трепетна любов до рідного краю емоційно увиразнюється традиційною фольклорною формулою: «на тихі води і на ясні зорі» [11, с. 378]. На чужині спогади про Україну, солодкі й болісні водночас, викликаючи потік асоціацій, актуалізують архаїчний образ цвіту папороті («Немов крізь шиби, кроплені дощами» [11, с. 269]). Цвіт папороті, за давніми віруваннями наших пращурів був надзвичайно гарним і мав магичні властивості відкривати скарби тим, хто його знайшов у купальську ніч. Та знайти його вдавалося вкрай рідко. Таким дивовижним і недосяжним скарбом є для поета Україна в таборівій неволі.

Вірш «Накликання дощу» ніби повертає читача в сиву давнину передхристиянських часів, передаючи екзотичний світ давніх вірувань і обрядів, стосунки наших пращурів з Вищими Силами і природою. Відтворення магичного ритуалу накликавання дощу динамічне й експресивне, воно скоріше передає дух поганської доби і світовідчуття давньої людини:

Кружляє ватрище в рухливім колі чар,
простерті чари вкручуються в простір,
мов пасма дощові долоні гострі
жіночою колишуться печаллю.
Сколінені мужі і ниці пахолки
німотні руки перед себе рвуть.
І неба молять і дощу зовуть,
окляклі круг багаття, ніби пакілля [11, с. 23].

Людина цілком підпорядкована природі, є невід'ємною її частиною, відчуває її владу над собою, але може звертатися до природи і сподівається бути почутою. Такий зв'язок людини і природи бачить В. Стус у віршах В. Свідзінського: «Людина...стоїть водноряд із деревами, горами, світаннями, водами. Але – не далі цього ряду, ані на крок – попереду. Ця скромність ув оцінці людської ролі в світі тільки побагачує радість од цільного поганського світобачення, тільки побільшує гуманістичну віру в зрідніння людини з природою, віру в спорідненість живих душ» («Зникоме розцвітання») [11, с. 64]. В одному з листів мамі й сестрі поет висловлює захоплення поглядами чань-буддизму в середньовічному Китаї, відповідно до яких, все, наявне у всесвіті, є в людині. Тож треба «лише збудити в собі ці космічні сили і жити, піддавшись їхній волі, не чуючи спротиву своєї самоволі» [10, с. 239]. Очевидною є спорідненість такого світовідчуття з поганським світоглядом наших пращурів. Звісно, подібні уявлення аж ніяк не вписувались у радянську ідеологію з її постійними експериментами над природою та впевненістю в панівній ролі людини. Стан сучасного поету світу асоціюється з Марком Проклятим на протипагу архаїчним часам, коли цей світ був храмом [11, с. 70].

Одухотворення природи, її правічність і влада над людиною – такі конотації мають у поетичному контексті імена язичницьких богів:

Блукає старезний Волос
привидом із вертепу.
Та прозимом осінь віє,
німує земля Сварога,
і сонце божеволіє,
бо ж холодно і волого [11, с. 303].

Таким чином, серед архаїчних образів поезії В. Стуса зустрічаємо окремі слова-символи та інші тропи, образи національної міфології, давньоукраїнської літератури, базові концепти давнього світогляду, які не втратили актуальності і в сучасному національному бутті українців. Для В. Стуса це не просто поетичний арсенал, а невід'ємна частина його екзистенції, засіб збереження етногенетичної пам'яті, національної ідентичності та долучення до націотворення силою художнього слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балагура О. Етнічне як духовно-культурне явище *Українознавство*. 2011. № 4 (41). С. 176–177.
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.

3. Гомотюк О. Ментальність українського народу: вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на процес її формування. *Українознавство*. 2011. № 4 (41). С. 211–216.
4. Давидова О. Етнокультурний міфопростір як авантекст до творчості В. Стуса. *Слово і Час*. 2003. № 1. С. 70–75.
5. Костомаров М. Слов'янська міфологія. Київ : ФОРМ-ЛТД, 2014. 200 с.
6. Кравченко Л. Василь Стус – інтерпретатор поезії Р.М. Рільке: монографія. Дрогобич : Коло, 2008. 340 с.
7. Лисий І. Я. Культурна ідентичність: культурні виміри націй у баченні М. Гібернау. *Наукові записки НаУКМА*. 2014. Т. 154. С. 11–17.
8. Лукаш Г. Текстова стратегія інтертекстуальності поезій збірки В. Стуса «Палімпсести» у семіотичному аспекті. *Художнє слово Василя Стуса в контексті української та світової літератури*: Матеріали V Міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої вшануванню пам'яті письменника, літературознавця, мислителя і громадянина (Донецьк, 28 листопада 2013 р.). Донецьк – Вінниця : ДонНУ, 2015. С. 108 – 119.
9. Сверстюк Є. О. Не мир, а меч. Есеї. Луцьк : ВМА «Терен», 2008. 500 с.
10. Стус В.С. Вікна в позапростір: Вірші, статті, листи, щоденник. Записи / упоряд. Ю. В. Покальчука і Д. В. Стуса. Київ : Веселка, 1992. – 262 с.
11. Стус В. Небо. Кручі. Провалля. Вода / упоряд. Д. Стуса. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 410 с.

Цепкало Т. О.
(м. Херсон)

МІФОЛОГІЧНА СИМВОЛІКА АСТРАЛЬНИХ ОБРАЗІВ У ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА

Міфопоетика художнього твору полягає в поєднанні образно-емоційного мислення, підсвідомих загальнокультурних геномів, авторського світобачення, міфологічних схем, структур, мотивів, символів, засобів поетичного мовлення тощо. Міфологічні першообрази оприявнюються опосередковано через фантазію, що лежить в основі творчого процесу. Міфомислення проявляється в літературному тексті як результат емпіричного та ірраціонального осягнення світу, що полягає у відтворенні архаїчного та індивідуального світовідчуттів.

Дослідженням творчості В. Стуса в українському літературознавстві займались Ю. Бедрик, Г. Віват, Т. Гундорова, І. Дзюба, О. Дорошенко, Г. Савчук, Є. Сверстюк та ін. Міфопоетиці художніх текстів митця присвячено дисертацію С. Саковець, яка також частково розглядала астральні образи в доробку письменника. Однак цілісного аналізу символіки міфологем сонця, місяця та зірок у ліриці В. Стуса в сучасній науці ще не здійснено.